

J. GRUŠO „PONIA BERTULIENĖ“

Grušo pavardė ateitininkams gerai girdėta. Į jo vizitinę kortelę galėtum įrašyti daug „buvęs“ ir „esąs“. Jis *Pavasario* buvęs redaktorius; jis Šatrijos d-jos b. pirmininkas, jis *Nuvainikuotosios Vaidilutės* misterijos organizatorius; jis kitokios spaudos žmogus; jis pedagogas, jis pagaliau knygos autorius.

Jo *Ponia Bertulienė*, kuri duoda jam paskutinį titulą, nėra vienas kūrinys — tai dešimties kūrinėlių rinkinys. Grušas nėra rašytojas modernistas. Gyvenimo fonas, kuriame jisai įsega fabulą, dalies kūriniių yra liaudiškas, panašus į tą, kurį vartojo senoji Žemaitė ar L. Pelėda. Bet kai kuriais dalykais jis ypačiai artimas kaimui. „Aleksiuko piršlybose“ ne tik paveikslo spielčiai (fonas) yra kaimiški, bet ir paveikslas, į juos įstatytas, yra nuteptas kaimiškais dažais: tai kaimo veikėjai, kaimo papročiai ir ta naivi primityvi kaimo psichologija, kuri spiria mus „mokytinius“ humoru leipti ir kartu užjausti tuos naivuosius veikėjus. Savo fonu lygiai liaudiški yra „Tėvas“, „Pušies koplytėlė“, „Žuvėdrų kerštas“. Bet jau šiame paskutiniame įnešta nekaimiško kvapo — kareivinių gyvenimo vaizdų. Tai jau persiritimas per slenkstį iš kaimo į „civilizuotąją“ visuomenę. Ir kitų tolesnių kūriniių: „Ponios Bertulienės“, „Kas moters — moteriai“, „Ant bedugnės“, „Pasiaukojimo“, „Lelijos sapno“ veiksmas yra

dekoruotas jau miesto ar bent miesčioniško inteligentiško gyvenimo fonu.

Temų autorius ieškosi ne senoviškoj praeity, bet eina kartu su laiku, ypač kur liečiamas Lietuvos gyvenimas. Buvo Lietuvą bermontininkai užplūdę — autorius pastato mums tragišką to meto figūrą Tėvą; modernus dalykas komunistas — čia pat „Artimo meilė“ siužetas, kaip policijos agentai komunistų literatūrą gaudo; madnas publikai dalykas sportas — autorius pastato savo didvyrius sporto aikštėn, kad dama galėtų stebėtis jai išrinktuojų sužadėtiniu besportuojančiu, o ne poeziją deklamuojančiu ar pamaldžiu veidu serenadą niūniuojančiu. Ir šios, vadinas, dienos gyvenime autorius moka rasti momentų, vertų menui susidomėti. Bet esama kūrinių, kurie nėra susieti su konkrečia vieta, ar laiku, tik su apskritai žmogišku gyvenimu („Ponia Bertulienė“, „Kas moters moteriai“...). Nėra susieti dėl to, kad autoriui, manding, nerūpi duoti visuomenės ar laikotarpio vaizdas, o iliustruoti juo tik savą mintį, savą sprendžiamą problemą. Daugumoj šių novelių ar apysakaičių glūdi koki tezę, kurią kūrinio visuma turi pateisinti. Ir tos idėjos ar problemos apskritai yra gan svarbios ir įdomios. Antai „Pušies koplytėlė“ rodoma kaimo tikėjimo tragedija: kaip nesąmoningai tikėdamas kaimo žmogus iškraipo religijos supratimą ir savo darbais nuo jos visai nutolsta. Antroji tos pačios tezės dalis — kaip kaimo pusinteligentis, gerų norų jaunuolis, aplinkybių stumiamas susidaro klaidingą pasaulėžiūrą ir pats nuo to žūva. O „Kas moters — moteriai“ įrodoma moters motinystės teisė, kuri paneigta gresia gyvenimo katastrofa. Tai svari mūsų literatūroj nenagrinėta problema.

Net patys veikėjai yra ne tiek svarbūs savo psichologiniais niuansais, kiek tuo, kad jie yra kurios idėjos nešiojai. Idėjinio elemento čia labai gausu. Charakteriai apmesti čia vienu kuriuo ryškesniu bruožu. Ponia Bertulienė, antai,

pasiaukojėlė, kuri paaukėjo savo vardą visuomenės akyse, kad neleistų sutepti vardo savo vyro, nors jis jai buvo toks neištikimas. Zaleckienė yra keršto moteris. Ji, kaip Euripido Phedra ar Medėja, susiranda baisų keršto būdą dėl savo nepavykusios meilės, keršto dvejopo: neištikimam vyrui ir savo mylimam žmogui už tai, kad jis atstūmė josios aistras ir priminė jai moters pareigas.

Motery charakteriai autoriaus mėgstami labiau. Ir jų čia daugiau esama. Jeigu gali būti moteris, pasiaukojusi savo vyrui, jei gali būti pavydo aistros moteris, tai kodėl šalia jų negal atsistoti dar galingesnio idealizmo pasiryžėlė Irena „Pasiaukojime!“ Dirstelkime bent į šios moters tragediją. Gailestingoji sesuo Irena slaugė Rusijos gilumoj tremtinį Liudą Norvilą. Tik josios nežemiškas atsidėjimas ir gili meilė, kilusi jai beslaugant, išlaikė jį gyvą. Norvila turėjo jau savo sužadėtinę Birutę. Bet karas juos buvo perskyręs, ir kaip tik tuo metu pasklido gandai, kad jo Birutė ištekėjus. Liudas Norvila, netekęs Birutės, taryt, atsidėkodamas Irenai už gyvybės išgelbėjimą, pasiūlė susidėti bendram gyvenimui. Jau susižadėję parvažiuoja į Lietuvą, į Palangą. Čia susitinka ir Birutę. Ji nei tekėjus, nei maniusi tekėti; ji tebemyli tą patį. Ir Liudui išbunda senoji meilė. Bet po laiko. Jis yra pasižadėjęs Irenai ir teisingai duoto žodžio nelaužys. Jau rengias galutinai susituokti, kad dingtų visos pagundos. Bet Irena jaučia tą kovą, kuri vyksta juose visuose trijuose. Pasiaukojusi dėl mylimo žmogaus kartą, nenustoja ir antrą — ji atsižada jo paties, grąžindama jį senajai meilei. Ir vienuolynas priima naują kandidatę.

Tai stipraus charakterio moterys. Tie charakteriai artimesni tragedijai nei epiškam pasakojimui novelei ar apysakai. Juose tiek daug konfliktų, tiek daug gali būti vidaus kovos, kad šias noveles ar apysakaites galėtume pavadinti subeletteristinta drama. Tik idėja ar aistra, kurios pastumia

tuos charakterius veikti, kartais nustelbia patį veiksmą, patį psichologišką veikėjų gyvenimą. Psichologiški momentai čia daro šuolių, zigzagų, kurie ne visados įtikina skaitytoją (pavyzdžiui, kad ir Liudo pasiaiškinimas su Birute „Pasiaukojime“).

Esama ir paprasto gyvenimo veikėjų, be kurių ypatingų charakterio bruožų. Čia ir pilkoji kasdieninė Geniutė, kuri, berniuko suviliota, lenda į ežero „akį“; čia ir inteligentė panelė Pajauta, kuri turi tekėt už to, kurio ji nemylė; čia ir Tadas Žilvitis, kuris pametęs kaimą atitrūko į miestą, išmoko „žuliku“ būti, kad net užmiršta savo tėvą, miesčioniškų „lotofagų“ prisirišęs, ir rengiasi banką apiplėšti...

Nei kompozicijos nei stiliaus atžvilgiu kūrinėliai nėra vienodi. Patys svarbieji apysakos pobūdžio, („Ponia Bertulienė“, „Kas moters — moteriai“, „Pušies kopytėlė“, „Pasiaukojimas“, „Lelijos sapnas“, „Žuvėdrų kerštas“). Tik keletas dalykų yra tipingos novelės, kuriose duodamas vienas pasakojamo dalyko momentas („Tėvas“, „Artimo meilė...“). Fabula kartais atrodo to paties tipo. Pavyzdžiui, „Ponia Bertulienė“ ir „Kas moters — moteriai“ prasideda vienokia kriminališka vyro nužudymo sensacija. Tik priešingi charakteriai daro tas apysakautes skirtingas.

Formos atžvilgiu autorius daro mėginimus. Vieni jo kūriniai yra parašyti grynai realistišku pasipasakojimu, kiti impresionistišku vaizdavimu. Pradėta pirmąja („Ponia Bertulienė“, „Kas moters — moteriai“) ir baigta antrąja formos rūšim („Žuvėdrų kerštas“). Autoriui geriausia vyksta ten, kur reikia pafilosofuoti, sensacijų pareikšti. Tos rūšies jo pasakojimai dažnai yra kondensuoti, aforizmų pobūdžio. Ir šitam dalykui geriausiai dera pasakojamasai stilius. Bet mūsų skonis yra jau rafinuotas, ir mes norim nepaprastos formos. Dėl to impresionistiško vaizdavimo kūrinėliai daugiau ras pasisekimo.

Tarp dviejų minėtų formos rūšių gali užtikti dar kitą savotišką reiškinį. „Pušies koplytėlė“ stilius yra realistiškas, bet visa fabula vedama trumpomis scenomis. Scenos keičiasi kinematografišku greitumu. Šitas sceniškumas, dinamizmas, kartais ir palaidas, pasiekia to, kad skaitytojo dėmesį sukonzentruoja.

Dėl idėjinio turinio, dėl sensacingos kartais fabulos, intrigų supynimo, kuo prisitaikyta prie mūsų visuomenės išsilavinimo, — *Ponia Bertulienė* bus daugelio skaitytojų svečias.

Girdėti, kad knyga iš tiesų smarkiai plintanti. Linkėdami gero jai pasisekime, lauksime jo kūrybos pražystant dar skaidresniais, sultingesniais žiedais.

Juozas Grušas: *Ponia Bertulienė*. Vairo b-vės leidinys. Kaunas, 1928, 176 psl., 3 lt.